

Posudek oponenta na habilitační práci

Jméno oponenta: doc. Martin Cajthaml, dr. phil.

Autor práce: Mgr. Jakub Jínek, dr. phil.

Název práce: Obec a politično v Aristotelově myšlení

Předložená habilitační práce je současně vrcholem a shrnutím habilitantova dlouholetého úsilí o hermeneutiku Platónových a Aristotelových politických spisů. Habilitant v ní zúročil, jak sám uvádí (11), téměř dvacet let svého „potýkání s Aristotelovou *Politikou*“.

Práce je po formální stránce takřka bezvadná. Je psána jasným a v rámci hranic, které kladou požadavky odborného filosofického jazyka, čtivým stylem. Vyznačuje ji bezchybnost gramatická a téměř naprostá absence překlepů či jiných „nedodělků“. Práce má navíc řadu nadstandardních a technicky velmi náročných prvků: Synoptický souhrn na počátku; na konci trojí rejstřík (jmenný, věcný a index locorum), rozsáhlé shrnutí psané bezvadnou angličtinou a Glosář klíčových termínů. Redakčně pozoruhodná je i existence jakýchsi „mezipoznámek“, které se neobjevují pod čarou, ale jsou vysázeny menším písmem přímo do hlavního textu. Autor díky tomuto řešení nemusí rezignovat na občasně delší poznámky k hlavnímu textu, zároveň však nedochází k přetěžování poznámkového aparátu pod čarou, který je i tak velmi rozsáhlý (pohybuje se nicméně v čtenářsky i graficky únosné míře).

Velmi rozsáhlá práce (cca 600 stran vlastního textu bez technického aparátu) je přehledně dělena do čtyř kapitol, které jsou dále bohatě a promyšleně členěny na dalších třech úrovních. Asi není náhodou, že každá z kapitol je dělena do sedmi podkapitol. Tato symetrie však není textovému materiálu vnucena násilím, nýbrž působí přirozeně. Velmi užitečné jsou všechny čtyři poslední (tedy sedmé) podkapitoly nazvané Výsledky. Čtenář v nich nalezne synteticky představené hlavní výsledky příslušné kapitoly. Užitečná jsou zde grafická znázornění pojednané látky.

Autor si zjevně plně uvědomil obtížnost sledování linie výkladu v takto rozsáhlé práci, která je navíc exegezi Aristotelova díla, což sebou vždy nese určitou těžkopádnost a technikalitu pojednání. Za pomoci častých zpětných a anticipačních odkazů „provádí“ čtenáře celým textem tak, že se při pozorném čtení v jednotlivých oddílech neztrácí a podržuje si vědomí o vzájemných souvislostech mezi jednotlivými oddíly a pojednávanými tématy. Kniha je po této stránce zvládnuta opravdu nadstandardně (jedinou kritickou poznámku v tomto ohledu viz níže).

Členění práce do kapitol odpovídá zaměření díla, tzn. detailnímu rozboru jednotlivých knih Aristotelovy *Politiky*. Autor v Úvodu zaujímá dobře zdůvodněné a diferencované stanovisko k otázce kompozice *Politiky* (40-65). Z tohoto stanoviska vyplývá koncepce vlastní habilitační práce: 1. Kapitola nazvaná „Obec“ je věnována podrobné exegezi první knihy *Politiky*, 2. kapitola „Zřízení a obce“ přináší interpretaci druhé knihy *Politiky*, 3. kapitola s názvem „Zřízení nejlepší obce“ pojednává sedmou a osmou knihu *Politiky*, 4. kapitola pod názvem „Zřízení“ traktuje třetí knihu *Politiky*.

Důkladnost předložené hermeneutické práce je dána zdařilým uplatněním principů kvalitní hermeneutiky filosofických textů, která je v případě antických filosofických textů zvláště odborně náročná. Autor zaprvé zdařile a komplexně zasazuje text Aristotelovy *Politiky* do celku Aristotelova díla včetně menších přírodovědných pojednání. Zadruhé velmi citlivě a erudovaně zasazuje Aristotelovo myšlení do (dialektické) souvislosti s dílem Platónovým (Autor v tomto ohledu plodně zúročil svá doktorská studia, v nichž podrobně a obšírně studoval Platóna, především jeho politické spisy). Autor zatřetí čte a analyzuje Aristotelovu *Politiku* v kontextu vhodně zvolené a velmi rozsáhlé sekundární literatury. Svá interpretační řešení, která jsou v řadě případů originální, konfrontuje s touto literaturou a vždy podrobně vysvětluje, proč je třeba jim dát přednost před řešeními, které se v ní již objevily. Rovněž příklon k již existujícím interpretačním rozhodnutím je zdůvodněn, a nejedná se tedy nikdy o nereflektované přejímání výkladových šablon či klíšé. Autor svůj hermeneutický přístup k Aristotelově *Politice* výslovně tematizuje již v Úvodu a vysvětluje jeho hlavní principy (55-63). Na pozadí této rozsáhlé a komplexní hermeneutické práce se jasně rýsuje autorova původní interpretace zvolených knih Aristotelovy *Politiky*.

Předložená práce jednoznačně splňuje kritéria kladená na habilitační spis a může se stát velmi důstojným základem habilitačního řízení.

Na závěr tohoto jednoznačně pozitivního posudku uvádím tři kritické poznámky. Jejich cílem není zpochybnit kvalitu předložené práce, kterou, jak jsem právě uvedl, považuji za nepochybnou a nejen dostačující, ale v řadě ohledů přesahující měřítka kladená na habilitační práci v oboru filosofie na dnešních českých univerzitách.

1) První z poznámek se týká Úvodu celé práce, resp. jeho čtenářské přívětivosti.

V Úvodu by bylo vhodné alespoň rámcově naznačit, v čem spočívá neotřelost a původnost autorova přístupu k tématu jeho práce, tedy k Aristotelově *Politice* (dále AP), a to ve srovnání s hlavními historicky se objevivšími, jakož i současnými přístupy k AP. Jednotlivé formulace jdoucí tímto směrem se objevují v pododdílu „Téma a metoda“ (s. 34: „Tato kniha chce zejména...“; s. 36: „Následující výklad staví...“; s. 37: „Oproti všem kompilovaným hypotézám...“; s. 38: „Náš výklad se zaměří...“). Tyto formulace jsou v daném oddíle smíšeny s poznámkami týkajícími se tématu a metody AP, což je čtenářsky matoucí. Tyto dvě roviny by proto bylo lépe od sebe jasněji oddělit. Jinými slovy, bylo by vhodné pojmout odděleně, ideálně ve dvou odlišných pododdílech Úvodu, tyto dvě otázky: 1) „Téma a metoda AP“, 2) „Téma a metoda předkládané práce“.

2) Druhá poznámka je žádostí o podrobnější specifikaci pojmu *přirozenosti* v tvrzení, že touha po sebezachování a po zachování rodu má „jasnou přirozenou mez“.

Autor uvádí: „Aristotelova svébytná a inovativní recepce výkladu II. knihy *Ústavy* ... vzniku problému trvale podněcované potřeby ... dva páry vztahů zajišťujících celou sféru nelibovolných potřeb člověka jsou vhodně voleny tak, že nekonečné množení žádostí neumožňují: uspokojování příslušných potřeb je totiž, řečeno jazykem moderní ekonomie, spojeno s relativně nízkou mírou „mezního užitku“ (touha nasytit se a zplodit potomka mají totiž jasnou přirozenou mez).“ (127, srv. 205 n.) Tato teze by si vzhledem k významu, který autor oněm dvěma pářům vztahů připisuje ve své interpretaci Aristotelova pojetí obce, zasloužila podrobnější rozbor. Na první pohled je zřejmé *pouze* to, že Aristotelův přístup řeší problém trvale podněcované potřeby v tom smyslu, že eliminuje vznik *dalších* tuh mimo touhu po sebezachování a po zachování rodu. Není ale samo o sobě zřejmé, že by tyto dvě základní přirozené lidské touhy, které podle autorovy interpretace Aristotela ustavují „pospolitost mužského a ženského“ na jedné straně a „panského a otrockého“ na straně druhé (16), měly samy v sobě svou vnitřní hranici. Naopak se

zdá, že Platónovo přesvědčení o vnitřní nekonečnosti každé žádosti platí i pro ně. Je sice možné, že Aristotelovi se v kontextu kulturní a společenské reality 4. stol. př. Kr. mohlo zdát, že tyto dvě touhy mají své vnitřní omezení samy v sobě, nakolik vycházel z instituce monogamního manželství na jedné straně a z určitých představ o místě individua ve společenství obce na straně druhé. Takový názor je však zjevně dobově podmíněný. Omezení touhy po pokračování rodu nepochází z ní samé, ale je přirozeným důsledkem monogamního manželství (s jednou ženou lze mít děti zpravidla pouze v řádu jednotek). V kontextu polygamních svazků, které jsou doloženou historickou a kulturní realitou, která v jistých oblastech dodnes přetrvává, může touha po zachování rodu snadno podlehnout dynamice „trvale podněcované potřeby“, což ukazuje absenci přirozené hranice ležící v touze samé. Nechci tím říci, že polygamní svazky jsou motivovány především nebo výlučně touhou po zachování rodu, i když tato motivace v nich často hraje roli. Jde o to, že polygamní svazky dokládají fakt, že vymezení hranice, která je stanovena touze po zachování rodu není jí imanentní, ale vyplývá z toho, jak je v daném společenství kulturně a institucionálně ukotven vztah mužského a ženského. Podobně je tomu s touhou po sebezachování. Je poměrně pravděpodobné, že Aristotelovi nepřišlo na mysl uvažovat jedince jinak než jako součást společenství řecké obce, popř. barbarských teokracií. Ani v jednom z těchto společenství nebylo možné jej chápat „atomicky“, tj. jako individuum v moderním (nebo dokonce postmoderním) smyslu. Při úvaze nad přirozeností touhy po sebezachování proto zřejmě neuvažoval o možnosti její výrazné hypertrofie. Ta ale zjevně existuje, a to rovněž jako realita, nikoli jako pouhá teoretická možnost. Čím je např. bující ilegální obchod s orgány než dokladem touhy o sebezachování za každou cenu, resp. na úkor druhého? Je-li tomu tak, nemá ani touha po sebezachování sama v sobě přirozený regulativ co do své pravé míry, nýbrž bere svou míru z toho, jak jedinec chápe své místo ve společenství, jehož je členem. Míra touhy po sebezachování tak přichází „zvenčí“: z rozumu, ze společenské konvence, z nábožensky zdůvodněného pojetí smyslu vlastního života, atd. Neplatí tedy i pro výše uvedené dvě touhy to, co podle Aristotela platí pro touhy obecně, totiž to, že touha má hranici své pravé míry v sobě jen natolik, nakolik je zformována dobrým habitem? Ten je ale podle Aristotelova pojetí způsobem, jímž se interiorizuje praktickým rozumem stanovená pravá míra. A tak přestože mravní ctností formovaná žádost má pravou míru již sama v sobě, je v posledku zdrojem této míry praktický rozum jako něco, co je dosud nezformované, popř. špatně formované touze, emoci či žádosti, vnější a od ní strukturně bytostně odlišné.

3) Třetí poznámka se týká otázky systematického dosahu Aristotelovy obhajoby tzv. přirozeného otroctví.

Jak uvést do souladu následující Aristotelovy výroky ohledně (přirozeného) otroctví: (1) Rozdíl mezi přirozeným otrokem a pánem se projevuje tam, kde je *oboustranně* prospěšné, aby jeden byl otrokem a druhý pánem (193, 198). (2) „Rozdíl mezi vládou nad otroky a vládou nad svobodnými odpovídá rozdílu mezi vládou ve prospěch vládce a vládou ve prospěch ovládaných...“ (174, srv. 16: „vláda pána nad otrokem, despotie, která je vykonávána ve prospěch vládce“)? Napětí mezi (1) a (2) spočívá v tom, že pokud platí obě tvrzení, je vláda pána nad otrokem sice vykonávána ve prospěch pána (2), přesto je však současně v jakémsi smyslu prospěšná i pro otroka. Nemá-li být zpochybněno tvrzení (2), které má závažné systematické důsledky pro rozlišení různých druhů vlád, plyne z (1) a (2) poněkud zvláštní teze, že způsob vlády, který je provozován ve prospěch vládnoucího je *současně* prospěšný i pro ovládaného. V této tezi nerozlišeně zaznívá několik možností: i. Prospěšnost svého vládnutí pro ovládaného si vládnoucí fakticky neuvědomuje a pro existenci vztahu přirozený otrok/pán si jej ani uvědomovat nemusí. ii. Prospěšnost svého vládnutí pro ovládaného si vládnoucí sice často fakticky neuvědomuje, pro existenci vztahu přirozený otrok/pán je ale vhodné, popř. žádoucí, aby si jej uvědomoval, iii. Uvědomění si prospěšnosti pro ovládaného je ze strany vládnoucího pro existenci vztahu přirozený otrok/pán nutné, popř. konstitutivní. iv. Vládnoucí musí mít *záměr* vládnout tak, aby měl z jeho vlády prospěch i ovládaný.

Otázky pro autora: 1) Která ze čtyř rozlišených variant by podle jeho soudu byla nejbližší Aristotelovu pojetí? 2) Pokud by to byla možnost iv., nedochází k tomu, že se (1) a (2) přeci jen v přísně logickém smyslu vylučují?

Všeobecně srozumitelnějším pozadím těchto dvou technicky položených otázek jsou jisté rozpaky, které budí předposlední odstavec celého oddílu „Otrok a pán“ (169-198). Autor v něm uvádí: „Aristotelovo zpracování problému panství tudíž nezůstává stát tam, kam dospívá obvyklé porozumění, tedy u konstatování určitého neredukovatelného napětí v postavě otroka, u něhož je evidentní, že jakožto otrok je od nás svobodných bytostně odlišný, ale vidíme-li jej jako člověka, musíme s ním přeci nakládat slušně. Tento lidový humanismus, a s ním i ono reduplikační schéma, drží tvar pouze do té doby, dokud si podřazuje platnost ona ideologie odlišnosti. Pokud ta padne, nastává nediferencovaná rovnost všech. Aristotelés se domnívá, že takováto rovnost je nejen nepravdivá a neupřímná, ale především je vposled vždy na úkor „osvobozených“.“ (197 n.) Zdá se, že autor touto pasáží implicitně vykračuje z rámce přísně historického zkoumání, v němž se dosud velmi fundovaně snažil vyložit historický smysl Aristotelova pojetí přirozeného otroctví. Zdá se přitom, jakoby naznačoval, že Aristotelovo pojetí přirozeného otroctví je koncepce, která má i dnes jistou pozitivní teoretickou relevanci. Naznačuje to tím, že zmiňuje jen tři alternativy: 1) lidový humanismus, který spočívá na zjevně nepřijatelném předsudku o existenci přirozeně vyšších a nižších lidí (např. rasismus v národně socialistické ideologii), 2) blíže neurčené pojetí nediferencované rovnosti všech, 3) Aristotelovo pojetí přirozeného otroctví. Vzhledem k tomu, že rasistické pojetí je nesporně nepřijatelné, druhé je tím, že je označeno jako nediferencované, implicitně podřazeno Aristotelovu pojetí, které je, jak autor výše podrobně ukázal, velmi diferencované, vzniká dojem, že Aristotelovo pojetí přirozeného otroctví je teoreticky nejfundovanější z daných tří alternativ. Otázka je, co tím chce autor říci. Chce autor poukázat na to, že Aristotelovo pojetí přirozeného otroctví není jen historicky zajímavá koncepce, ale má stále jakousi pozitivní systematickou relevanci, např. pokud jde o uchopení problematiky, tzv. nesvéprávných jedinců?

Jak už jsem uvedl, ani jedna z námitek není zásadní v tom smyslu, že by problematizovala to, co je vlastním odborným přínosem předložené práce. Jejich zodpovězení však může zpřesnit některé dílčí aspekty.

V Olomouci, 27.8. 2018

doc. Martin Cajthaml, dr. phil.